

Geert de Vries

HET RAADSEL VAN DE REDE

De inaugurele rede van Ruud Koopmans is sociologisch fundamenteel, maatschappelijk relevant en levensbeschouwelijk elegant.¹ De afsluitende passage over de relatie tussen godsdienst en wetenschap is hoffelijk aan het adres van de Vrije Universiteit, een christelijke universiteit. De passage laat zich daarbij ook lezen als vorm van strategisch gedrag, dus als een demonstratie van datgene waar de rede over gaat. Ook dat is elegant.

De redactie van *Sociologie* heeft mij gevraagd op Koopmans' rede te reageren. Nu zijn Koopmans en ik lid van dezelfde sociologische overlevingseenheid en moeten hij en ik ons dus afvragen of het strategisch verstandig is om met elkaar te debatteren. Ik denk van wel, mits we het hoffelijk doen en het ons verder brengt. Laten we een groepsvoordeel zien te behalen. Ik wil drie kanttekeningen bij Koopmans' rede plaatsen.

In zijn polemieken tegen beperkte rationele-keuzebenaderingen in de sociale wetenschap blijft Koopmans onbedoeld een beetje in de *Auseinandersetzung* met deze benaderingen hangen. Dat lijkt me althans de verklaring voor het feit dat hij helemaal voorbijgaat aan de lange, rijke en overigens voor een deel ook problematische traditie van het evolutionaire denken in de sociologie en in de sociale wetenschap in het algemeen. De theoretici van de rationele keuze hebben daar nooit veel nota van genomen en van de weeromstuit doet Koopmans dat ook niet. Hij wekt de indruk dat hij het evolutiedenken nieuw en min of meer voor het eerst invoert vanuit de biologie.

Auguste Comte was een stadiumdenker en dus een evolutionair socioloog. Hetzelfde geldt voor Karl Marx. En Herbert Spencer was expliciet evolutionair socioloog en juist daarom, en daardoor, in zijn tijd wereldberoemd. Hij is nog steeds niet oninteressant, al was het maar om te beseffen hoeveel scherper en minder ideologisch bevangen wij nu evolutionair kunnen denken. En meer in het recente verleden en het heden is de historische sociologie vaak impliciet en soms ook expliciet evolutionair, net als de wereldgeschiedschrijving waarin zij zich probeert te situeren (van William McNeill, Immanuel Wallerstein et al.). Elias' civilisatietheorie is, of Koopmans dat nu leuk vindt of niet – ik krijg de indruk van niet, want waarom wordt hij anders verzwegen? – een theorie over de sociale evolutie van gedragsvoorschriften en gedragsvoorbeelden, dus van cultuurelementen. Uit een variabel en gevarieerd scala van gedragsmodellen worden in een blind proces van sociale concurrentie die modellen geselecteerd die een groepsvoordeel opleveren, en het groepsvoordeel verklaart weer de differentiële reproductie en stilering van die modellen. Elias' theorie is ook voor

Koopmans' eigen onderneming relevant, onder meer waar het gaat om de veronderstelde mechanismen (vgl. de passage over selectieregels voor imitatiegedrag). Goudsbloms werk over vuurbeheersing is sociaal-evolutionair op macro-niveau. En ook het werk van Abram de Swaan over het werelddalenstelsel lijkt mij mede geïnspireerd door evolutionair-theoretische manieren van denken.² Gerhard Lenski's werk is consequent en bewonderenswaardig evolutionaire sociologie gebleven. En zo voort. Het is dus niet alleen een karikatuur, het is ook echt onjuist om te stellen dat er in de sociologie een 'diep gewortelde afkeer' zou bestaan en dat evolutionair denken er gelijkgesteld zou worden aan genetisch determinisme. Het is ook een beetje onhoffelijk om deze hele traditie te verzwijgen, bijvoorbeeld waar het gaat over de 'nog grotendeels braakliggende uitdaging voor een evolutionaire sociologie' en over de suggestie die 'recentelijk' zou zijn gedaan dat cultuur een rol kan spelen in groepsselectie. Alsof evolutionaire sociologie in 1991, de oudste referentie die Koopmans daar geeft, zou zijn begonnen.

Hetzelfde geldt, misschien nog sterker, voor de antropologie. Het is wonderlijk dat Koopmans die niet noemt en dat hij niet in herinnering brengt dat deze zich van begin af aan hetzij op evolutionaire grondslag heeft willen funderen, hetzij met evolutiedenken heeft geworsteld. Ze is er eigenlijk nooit van losgekomen, ten goede en ten kwade. Er is ten minste een monografie voor nodig om de worsteling van de antropologie met het evolutiedenken te documenteren, en die monografie bestaat ook.³ En daar had Koopmans naar moeten verwijzen. Mij vallen bijvoorbeeld in: Leslie White, Marshall Sahlins, Elman Service, Marvin Harris; moderne antropologen van het culturele leven van materiële goederen als Appadurai, ook al zal die zich niet als cultureel-evolutionair antropoloog affichereren.

Dan over de rol en de taak van de sociologie. Koopmans zegt dat de sociologie aan invloed heeft ingeboet. Ik weet niet of de sociologie ooit erg invloedrijk is geweest. Zowel Comte als Spencer als Bourdieu waren wereldberoemd en Comte heeft zelfs een min of meer religieuze volgelingenschare gehad. Maar of ze de loop van de geschiedenis hebben beïnvloed zoals bijvoorbeeld de economen Smith en Keynes en Friedman dat hebben gedaan, dat vraag ik me af.

Ik weet aan de andere kant niet of de invloed van de sociologie, voor zover ze er was, wel minder is geworden. In Nederland is de sociologie zoals Koopmans zelf terecht zegt altijd erg beleidsgericht geweest. Ze heeft minder invloed op het beleid dan de economie. Maar er is wel degelijk invloed. Kees Schuyt is daar in Nederland een belichaming van en een symbool voor.

Je kunt hieraan de vraag toevoegen of het eigenlijk wenselijk is dat de sociologie veel invloed heeft. Ik ben er geen voorstander van dat de sociologie de 'moeder van de sociale wetenschappen' speelt. Het leidt alleen maar tot disciplinestrijd en gekrenkte gevoelens. Laten we Comte hierin niet volgen. Je kunt bovendien ernstig argumenteren dat het voor het vrijelijk kunnen stellen van

fundamentele sociologische vragen beter is om een beetje marginaal te blijven.⁴ Invloed corrumpeert.

Ten slotte iets over zelfopoffering. Ik vind Japanse kamikazepiloten een slecht voorbeeld van vrijwillige opofferingsgezindheid. Er is allerlei historisch materiaal dat toont dat deze zelfopoffering in veel gevallen allerminst vrijwillig was. Opofferingsgezindheid is heel vaak een mythe natuurlijk, waarachter zich gedwongen altruïsme verschuilt, dat functionele alternatief voor hetzelfde. Het is de vraag of het begrip 'vrijwilligheid' in dit soort analyses überhaupt stand houdt.

Dit alles doet weinig af aan mijn waardering voor Koopmans' programma. Hij schrijft dat evolutionaire analyses 'de grenzen aan de menselijke rationaliteit' hebben laten zien. Ik denk dat ze vooral de grenzen aan – en de beperktheid van – de rationaliteitsopvatting hebben laten zien waarmee economen en rationele-keuzetheoretici mensen te lijf gaan. Wat onder 'rationeel' moet worden verstaan is niet a priori gegeven. Wat voor welke mensen in welke samenlevingsverbanden rationeel is, is zelf een product van sociaal-culturele evolutie. De evolutionaire sociologie heeft meer kans om het raadsel van de rede op te lossen dan de rationele-keuzesociologie. Het is goed dat Koopmans zijn leerstoel daaraan gaat wijden.

Noten

1 R. Koopmans (2006) *Het mysterie van de naastenliefde. Een evolutionair-sociologische benadering*. Zie ook de vorige aflevering van *Sociologie*.

2 Over het deels semantische, deels substantieve verschil tussen ontwikkeling en evolutie, zie bijvoorbeeld Goudsblom en Wilterdink 2000: 1-2, 7-15 (de Inleiding tot een themanummer *Sociale evolutie*).

3 Zie Trigger 1998. Ik dank Nico Wilterdink voor deze verwijzing en voor redactionele suggesties. Voor een overzicht van sociaal-evolutionair denken in zowel sociologie als antropologie, zie Sanderson 2006.

4 Zie Wolfe 1992 en De Vries 1998, Armoede en rijkdom van de sociologie. In: Anne Gevers (red.) *Uit de Zevende: Vijftig jaar politieke en sociaal-culturele wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1998, 192-204.

Literatuur

Goudsblom, J. en N. Wilterdink (2000) Inleiding: het evolutieperspectief in de sociale wetenschappen. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 27, 1-15.

Trigger, B. (1998) *Sociocultural Evolution: Calculation and Contingency*. Oxford: Blackwell.

Sanderson, S.K. (2006) *Social Evolutionism: A Critical History*. 2nd ed. Boulder: Transaction.

Vries, G. de (1998) Armoede en rijkdom van de sociologie. In: Anne Gevers (red.) *Uit de Zevende: Vijftig jaar politieke en sociaal-culturele wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam*. Amsterdam: Het Spinhuis, 192-204.

Wolfe, A. (1992) Weak sociology / strong sociologists: Consequences and contradictions of a field in turmoil. *Social Research* 59 (4) 759-799.